

<https://doi.org/10.31891/PT-2023-4-15>

УДК 159.922.76-056.34:37.015.3

Олег МАТЕЮК

Державний університет «Житомирська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-4930-3091>

e-mail: kpsz_moa@ztu.edu.ua

Іванна ЯЦІВ

Державний університет «Житомирська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0007-6498-1492>

e-mail: ivankayatsiv21@gmail.com

ІНТЕГРОВАНІЙ ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО ВПЛИВУ

З'ясовано, що всебічність музичного виховання виступає як один з ефективних шляхів морального збагачення формування особистості дитини, активізації її розумової діяльності, підвищення життєвого тону. У статті розглядається інтегрований психічний розвиток дітей з особливими освітніми потребами старшого дошкільного віку засобами музичного впливу. Дитина, спілкуючись з музикою, розвивається всебічно, вдосконалюється фізичний вигляд дитини, встановлюються гармонійні зв'язки. Музично ритмічні рухи спонукають до правильної постави, координації рухів, їх гнучкості й пластичності. Особливо це актуально для дітей із затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: музичний вплив, діти з особливими освітніми потребами, розвиток, дошкільний вік, затримка психічного розвитку.

Ivanna YATSIV, Oleg MATEYUK

Zhytomyr Polytechnic State University

INTEGRATED MENTAL DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS OF OLDER PRE-SCHOOL AGE BY MEANS OF MUSICAL INFLUENCE

In the spheres of modern society, a serious reevaluation of values is taking place, the content of the entire social existence and consciousness is changing, along with it, education is also changing no less. The disclosure and understanding of the deep layers of the inner world of a person in its integrity, the inseparable totality of his spiritual and emotional, personal and intellectual development prompts scientists to direct their efforts to the integration of knowledge, to the connection of knowledge with humanistic values, where people who carry them are given the opportunity to self-realize.

It has been clarified that the comprehensiveness of musical education acts as one of the effective ways of moral enrichment of the formation of the child's personality, the activation of his mental activity, and the improvement of vitality. The article examines the integrated mental development of children with special educational needs of older preschool age by means of musical influence. Listening to music is a tool that can be used at the earliest stages of a child's development. Listening, and later imitating, brings up quality criteria in children at a subconscious level, with the help of which in the future the child will be able to orient himself in the value of certain examples of musical art.

A child, communicating with music, develops comprehensively, the child's physical appearance improves, and harmonious relationships are established. Musically rhythmic movements encourage correct posture, coordination of movements, their flexibility and plasticity. This is especially relevant for children with mental retardation.

Key words: *musical influence, children with special educational needs, development, preschool age, mental retardation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У всіх сферах сучасного суспільства відбувається серйозна переоцінка цінностей, змінюється зміст суспільного буття і свідомості, разом з цим неминуче змінюється й освіта. Розкриття та розуміння глибинних пластів внутрішнього світу людини в його цілісності, нероздільної сукупності її духовного та емоційного, особистісного й інтелектуального розвитку спонукає вчених спрямовувати свої зусилля на інтеграцію знань, на з'єднання знань з гуманістичними цінностями, де людині як їх носію надається можливість для самореалізації.

Подібна орієнтація освіти безпосередньо впливає на зміст спеціальної освіти, центральним завданням якого є розкриття потенційних можливостей дитини з проблемами психічної організації, формування її як активного суб'єкта доступних йому видів діяльності та становлення в цьому процесі ключових характеристик її суб'єктності (самостійності, активності, ініціативності, саморегуляції) вже на ранніх етапах онтогенезу, оскільки саме в цей період розвитку закладається фундамент багатьох особистісних якостей.

Аналіз досліджень та публікацій

Музика активно застосовується як один із засобів терапії, впливаючи на регулювання психовегетативних і фізіологічних процесів, психоемоційного стану, дозволяючи засвоювати нові позитивні установки та форми поведінки, активізуючи комунікативну функцію. Музика використовується в корекційно-розвивальній роботі з усіма категоріями дітей, які мають порушення в розвитку (Н. Александрова, Г. Волкова, В. Гринер, Е. Оганесян, Ю. Флоренская, Е. Шершньова, Ю. Яхніна і ін.). В останні роки в спеціальній психології вивчення суб'єктної спрямованості простежується в дослідженнях Е. Дмитрієвої, 2005; І. Коробейникова, 2002; Т. Князевої, 2005; І. Левченко, 2000; Е. Медведевої, 2007; У. Ульяновка, 1983, 1990, 2002, 2007 та ін. Вищезазначені автори вважають, що розвиток мотивованої активності, внутрішньої незалежності та самостійності дітей з деякими дефектами розвитку є найважливішою умовою їх просування до рівня вікової норми.

На жаль, репродуктивний характер навчання цих дітей, про що пишуть багато дослідників (В. Лубовський, З. Калмикова, Г. Капустіна, У. Ульяновка, С. Шевченка та ін.), донині залишається домінуючим в практиці спеціальної освіти, активна позиція дитини у власному саморозвитку не розроблена в достатній мірі ні теоретично, ні технологічно. У контексті названих проблем з усією очевидністю постає завдання пошуку таких засобів організації діяльності дитини, за допомогою яких стало б можливим переміщення акценту з репродуктивних на активні методи корекційно-розвивальної роботи з нею. Ми вважаємо, що одним з ефективних засобів у цьому плані може бути музичне мистецтво, яке представляє собою одну з найважливіших форм освоєння дитиною дійсності через особливим чином організовану діяльність. Вплив музичного мистецтва за певних умов може розвивати, поглиблювати та спрямовувати емоції, будити фантазію, змушувати працювати думку, народжувати ідеали.

Формулювання цілей статті

Мета статті. Висвітлення впливу та корекції психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку з ООП (особливі освітні потреби) засобами структурно-динамічної організації музичного впливу.

Виклад основного матеріалу

Грунтуючись на положеннях психології про роль діяльності в розвитку особистості, розглянемо структуру музичної культури дитини, за О. Радиноюю.

Як видно з рисунку 1, до поняття «музична культура» входять різноманітні види музичної діяльності та їх результат – музичні твори, їхнє сприймання, виконавство, а також музично-естетична свідомість людей (інтереси, потреби, настанови, емоції, переживання, почуття, естетичні оцінки, смаки, ідеали, погляди, теорії), які склались у процесі цієї діяльності.

Музичну культуру можна розглядати як специфічну субкультуру певної соціальної групи (діти дошкільного віку).

В ній можна виділити два компонента:

1) індивідуальна музична культура дитини, що включає музично-естетичну свідомість, музичні знання, вміння та навички, що склались в результаті практичної музичної діяльності;

2) музична культура дітей дошкільного віку, котра включає в себе твори народного і професійного музичного мистецтва, що застосовують у роботі з дітьми, музично-естетичну свідомість дітей і

різні інститути, що регулюють музичну діяльність дітей і задовольняють потреби їхнього музичного виховання.

Рис. 1. Структура музичної культури дитини за О. Радиною

В освітній системі компенсаторної спрямованості відсутні цілеспрямовані теоретичні й експериментальні дослідження, що показують можливості цілісної системи музичного впливу в інтегрованому підході до психічного розвитку дітей з ООП (психомоторному, інтелектуальному, емоційному, соціально-особистісному).

Відсутність в корекційній психології спеціальних комплексних досліджень у цьому напрямку, а також особлива практична значимість позначеного кола проблем спонукали до проведення даного дослідження.

Для дослідження була використана корекційно-розвивальна програма психомоторного розвитку старших дошкільників «Музика мого тіла».

У дослідження взяли участь 67 дітей старшого дошкільного віку.

1) діти із затримкою психічного розвитку (далі ЗПР) – 26 осіб, з них: 13 осіб – діти експериментальної групи (далі ЕГ), 13 осіб – діти контрольної групи (далі КГ). Всі вони мали діагноз ЗПР,

підтверджений ПМПК, і були вихованцями корекційно-освітніх установ;

2) досліджувані з нормальним розвитком (далі НР) – 30 осіб, які виховуються у звичайних дошкільних установах, з них: 15 осіб склали ЕГ, 15 осіб – КГ;

3) діти, віднесені до групи умовно нормально розвинених (далі УНР) – 11 людей. В анамнезі цих дітей (медичних картах та інших документах) містяться дані про різні порушення (психомоторна збудливість, неврозні порушення, емоційні порушення та ін.).

Дослідно-експериментальна робота проводилася в 2023 р. на базі інклюзивно-ресурсного центру Шевченківського району м. Львова № 2.

Реалізація поставлених завдань здійснювалася через використання різноманітних прийомів:

- ансамблю «звучних жестів», що є ефективним засобом швидкого засвоєння різноманітних ритмічних моделей дітьми. Звучні жести – це ритмічна гра звуками свого тіла, гра на його поверхні: хлопки, похлопування по стегнах, притупування ногами, клацання пальцями та ін.;

- музичних спонтанно-пластичних імпровізацій дітей, будять їхні рухові фантазії, що розвивають вміння відчувати та самостійно знаходити зв'язок між звуком, жестом і рухом, орієнтуватися в просторі. Діти починають гармонійно поєднувати спонтанність і заданість, імпульсивність і контроль;

- експресивно-мімічного моделювання музики, що сприяє розвитку у дітей уміння мімічно відображати різноманітні емоції, що розвиває мімічну експресію.

Однією з провідних умов досягнення ефективності роботи на заняттях є індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням її вікових, психомоторних, рухових, психічних можливостей, а також стану здоров'я.

Всі форми роботи дітей на заняттях припускають їх особистісну активність.

Після реалізації корекційно-розвивальної програми було проведено підсумковий контрольний експеримент. Його мета – простежити можливості спеціально організованого музичного впливу в подоланні психомоторного недорозвинення дітей. Порівняльний аналіз даних дозволив відзначити позитивні зміни у розвитку психічних і моторних функцій у дітей.

На рівень вікової норми (I-II) у розвитку рухових умінь за результатами чотирьох експертних завдань вийшли 62% дітей з ЗПР.

Основна частина досліджуваних з ЗПР, що показали високі результати, виявила II рівень у розвитку рухових вмінь (55%), частина дітей (7%) вийшла на вищий (I) рівень. Значно скоротилася кількість досліджуваних з ЗПР на III рівні (з 72% до 30%).

Яскрава динаміка виявлена і в розвитку наступних показників психомоторного розвитку: 81% дітей з ЗПР показав високі рівні (I-II) у розвитку мімічних умінь (51% в констатуючому експерименті), 55% – у розвитку пантоміміки (25% при констатації).

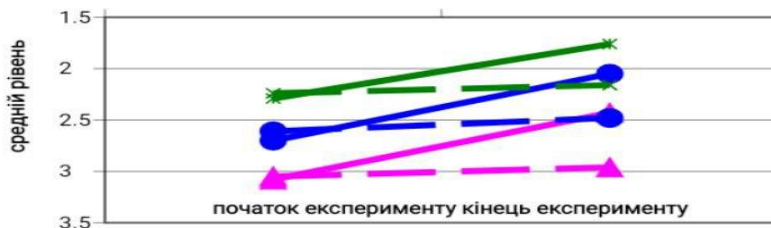

Рис. 2. Порівняльна динаміка рівнів психомоторного розвитку дітей ЕГ і КГ під впливом музичного впливу (у %)

За результатами контрольного експерименту виявлено, що практично всі показники психомоторного розвитку у дітей з ЗПР експериментальної групи значимо ($p < 0,05$) відрізняються від аналогічних показників дітей контрольної групи. При цьому найбільшою мірою ці відмінності проявляються у розвитку рухових вмінь ($p < 0,01$). Крім того, порівняльний аналіз даних дозволив зафіксувати тенденції, що намітилися в плані становлення суб'єктної активності дітей, що виявилася в прагненні до самовираження, самостійності на різних етапах діяльності, демонстрації зацікавленості її процесом і результатом. У випадках утруднень діти намагалися мінімізувати допомогу дорослого («Я сам») і отримати максимально позитивний результат.

Результати дослідження свідчать і про те, що у переважній більшості дітей з НР і УНР, включених в корекційно-розвивальний процес, також виявлені значимі позитивні зміни (у розвитку рухових умінь, мімічних умінь, пантоміміки) порівняно з досліджуваними контрольних груп. Отримані дані можна вважати доказом ефективності обраного напрямку корекції та рекомендувати використання спеціально організованого музичного впливу як ефективного засобу в психомоторному розвитку дітей та їх суб'єктної активності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Впровадження результатів дослідження в практику роботи з дітьми з різними варіантами розвитку (ЗПР, НР, УНР) переконливо показало, що розроблена модель інтегрованого вивчення та психічного розвитку дітей засобами музичного впливу при достатній професійній підготовці педагога та практичного психолога може ефективно використовуватися в освітньому просторі. Інтегрований психічний розвиток дитини, будучи цілісним утворенням, що представляє сукупність найбільш значущих сфер психіки дітей (психомоторної, інтелектуальної, емоційної, соціально-особистісної), є комплексним показником їх психічного розвитку, що підтвердилося в нашому дослідженні при використанні діагностичної музичної діяльності.

У дослідженні доведено, що системоутворюючим, ядровим компонентом інтегрованого психічного розвитку дитини виступає його суб'єктна активність, що виявляється в емоційному відгуку, ініціативності, самостійності, саморегуляції, самооцінки, що в наборі присутності і взаємодії цих якостей проявляється як психологічний механізм саморозвитку, механізм реалізації вікового потенціалу позитивних новоутворень.

Просування дітей до норми психовікового розвитку в досліджуваних нами параметрах ефективно досягається засобами структурно-динамічної системи музичного впливу, ієрархічні рівні якої (психофізіологічний, психологічний, соціально-особистісний) при спеціально створених умовах формують і збагачують суб'єктний досвід дитини, а через нього оптимізують його емоційно-психічну діяльність, сприяють духовному зростанню та моральному вдосконаленню.

В ході проведеної роботи була підтверджена гіпотеза про те, що репродуктивний характер традиційного навчання, що застосовується по відношенню до дітей з ЗПР, не передбачає цілеспрямованої роботи педагога по залученню дитини в активну (через суб'єктну активність) діяльність з формування у нього необхідних навичок, умінь, здібностей, які продукують цю активність. Більшість дітей з ЗПР, за даними нашого констатуючого експерименту, показало низькі і середньо-низькі рівні розвитку найбільш значущих сфер психіки (психомоторної, інтелектуальної, емоційної, соціально-особистісної).

Література

1. Андрасян А. Л. Музично-дидактичні ігри як засіб активізації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку з вадами зору

: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.13.00.03 «Корекційна педагогіка». Одеса, 2004. 21 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/stora/ge/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 29.01.21 р.)

3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : навч.-метод. Видання. К. : Либідь, 2003. 280 с.

4. Гаврілова Л. Г., Георгян Н. М., Кривошея Н. Б. Проблеми діагностики і розвитку музичних здібностей дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. Навчальний посібник. Слов'янськ, 2008. 90 с.

5. Дитина. Освітня програма для дітей від 3-х до 7 років. Науковий керівник проєкту: В. О. Огнев'юк, ректор Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філософських наук, професор, академік НАПН України. Авт. колектив: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертугіна, К.І. Волинець та ін. К., 2020. 440 с.

6. Лісовська Т. А. Теорія і методика музичного виховання : навчально-методичний посібник. Миколаїв : видавець Румянцева Г. В., 2022. 330 с.

References

1. Andriyanyan A.L. Muzychno-dydaktychni ihry yak zasib aktyvizatsiyi piznaval'noyi diyal'nosti ditey doshkil'noho viku z vadamy zoru : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand.ped. nauk : spets.13.00.03 «Korektsiyna pedahohika». Odеса,2004.21

2. Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity. URL: https://mon.gov.ua/stora/ge/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (data zvernennya: 29.01.21 r.)

3. Bekh I. D. Vykhovannya osobystosti : u 2-kh kn. Kn.1: Osobystisno oriyentovanyu pidkhdid : teoretiko-tekhnologichni zasady : navch.-metod. vydannya / K. : Lybid', 2003. 280 s

4. Havrilova L. H., Heorhyan N. M., Kryvosheya N. B. Problemy diahnostryky i rozvytku muzychnykh zdibnostey ditey starshoho doshkil'noho i molodshoho shkil'noho viku. Navchal'nyy posibnyk. Slov'yans'k, 2008. 90 s.

5. Dytna. Osvitnya prohrama dlya ditey vid 3-kh do 7 rokiv. Naukovyy kerivnyk proektu: V.O. Ohnev'yuk, rektor Kyyivs'koho universytetu imeni Borysa Hrinchenka, doktor filosof's'kykh nauk, profesor, akademik NAPN Ukrayiny. Avt. kolektyv: H.V. Byelyen'ka, O.L. Bohinich, V.M. Vertuhina, K.I. Volynets' ta in. K., 2020. 440 s.

6. Lisov's'ka T. A. L 63 Teoriya i metodyka muzychnoho vykhovannya : navchal'no-metodychnyy posibnyk / T. A. Lisov's'ka. Mykolayiv : vydavets' Rumyantseva H. V., 2022. 330 s.